

DRÅPSLAGET MOT GRÄNGESBERG ÅR 1989

(Källor: Boken Avdelning 1 – 100 år 1893 – 1993: Ett kalas med förhinder. Utgiven av Svenska Gruvindustriarbetarförbundet,

En gruvlig bok: en berättelse om Västerbergslagens gruvfält, J-O Schröder 1990.

Intervjuer med Bengt Ingvar Ahlström, Ludvika och Anders Hjalmar, Grängesberg

Geologiskt Forum nr 52/2006: artikel Anders Hallberg och Erik Jonsson.

En av de två kvarvarande gruvlavarna

Än så länge är Grängesberg en plats förknippad med järnmalm och gruvor. Åker man genom samhället kan man inte undgå att se de två pampiga gruvlavarna, det enorma konsthjulet, det vita Italieninspirerade Casselska huset, varphögarna. Men man ser också nedlagda affärer och tomma hus med igenspikade fönster.

Såren efter nedläggningen finns ännu kvar bland befolkningen. Men man har dokumenterat dels hela nedläggningen, dels Grängesbergsbolagets historia samt Gruvettans historia i de förnämliga böcker, som nämns i källhänvisningarna.

Smärtan kommer fram i *En gruvelig bok*. Allting fotograferades och skrevs ned: t ex sista salvan, sista malmtåget, när anrikningsverket stoppas och Grängesberg blir tyst, när linorna kapas och försvinner ned i djupet med ett vrål. Då först förstod många, att nedläggningen var på riktigt, nu var det slut. (Man riktigt kan se Edwards Munchs tavla *Skriet* framför sig)

I boken *Kalas med förhinder* får man följa fackets utveckling och betydelse samt deras hopp och besvikelse och sveket i alla förhandlingar kring nedläggelsen.

Hur kunde det bli så att Grängesbergsbolaget, Sveriges första multinationella företag, som länge ansågs som världens främsta järnmalmfyndighet lades ned? Ett bolag, som hade egen järnväg till Oxelösund, där man hade eget järnverk, eget rederi med 70 handelsfartyg, egen hamn. Ett bolag som redan från slutet av 1800-talet hade egen strömtillförsel och senare egen dynamitfabrik. Dessutom ett bolag, som ägt hela och från 1957 halva LKAB uppe i Kiruna, då man sålde andra halvan till staten. Ett bolag, som ägde/startade Metallverken i Västerås, reparationsverkstad i Eskilstuna, ASEA i Ludvika mm, mm. Man hade t o m eget bryggeri.

Dessutom var Grängesberg en historisk gruva med anor från 1300-talet och ständig utveckling genom århundradena. En av de äldsta urkunderna är ett brev från Johan III år 1584 med anvisningar om Grängesbergsmalmen.

Malmen i Grängesberg består dels av apatit-magnetitjärnmalm, dels hepatit-apatitjärnmalm samt ren hematitjärnmalm, den senare relativt järnfattig. Men i början av 1880-talet uppfanns Bessemerprocessen för färskning av järn, och då kunde man bättre utnyttja apatitjärnmalmen. Genom detta och genom järnvägarnas tillkomst på 1870-talet kom en riktig storhetstid, t ex fanns 1400 anställda på 1890-talet.

I samhället talade befolkningen om Grängesbergbolaget som *Bolaget*. Bolaget ägde nästan hela samhället, skogar och jordbruksegendomar. Bolaget deltog i och sponsrade nästan alla kommunens angelägenheter som vägar, gatubelysning, allmänna lokaler, bostadsbyggandet - både flerfamiljshus och egna hem. En anställning i Bolaget var så säker att man uppfattade sig som "en gång anställd – alltid anställd". Bolaget gnisslade litet i början, när socialdemokratiska talare och fackliga företrädare uppträdde i Grängesberg, men Gruvettan kunde bildas redan år 1892, och Sveriges andra Folkets Hus kom till 1894. Bolaget fanns med i bilden, när Barnens Dag infördes i Grängesberg 1901 (först i Sverige) och när Uddö köptes in 1901 och de första 8 barnen fick åka på sommarkoloni. På somrarna ordnade bolaget badresor för barnen till närmaste sjö, så när en flagga var hissad vid en av lavarna, visste man att nu gick badbussen. Ännu på 1950-talet var det så.

Vad var det egentligen, som hände?

Det började med oljekrisen 1975, som fick svenska stål- och gruvindustrin att skaka i sina grundvalar. 1977 tog styrelsen för Grängesbergbolaget beslutet att brytningen skulle minska med en tredjedel och arbetsstyrkan skäras ned med 300 personer. (1700 – 1800 personer var anställda, varav 1400 under jord). Strax efteråt bildades Svenska Stål AB (*SSAB*), där staten gick in som huvudägare, de övriga var Grängesbergs Gruv AB och Stora Kopparberg AB. En expertstyrelse tillsattes, som i folkmun döptes till *Björnligan* efter ordföranden Björn Wahlström. 1978 tog *SSAB* över Sveriges tre största stålverk, Domnarvet, Oxelösund och NJA i Luleå. Man införlivade även gruvorna i Grängesberg, Stråssa, Dannemora, Håksberg och Blötberget. Redan efter ett par månader togs en strukturplan fram, där först chockartat de stora gruvorna i Håksberg och Blötberget lades ned, samtidigt som det gjordes stora nedskärningar vid stålverken. Snart hade 30 gruvor lagts ned i Bergslagen. Grängesberg fick en nådatid på två år. Gick man inte med vinst 1983, skulle det bli nedläggning. Men Grängesberg klarade målet och var räddat för stunden. 1986 rasade dollarkursen, då blev situationen omöjlig för Grängesbergsgruvan, när dollarn rasat, gick det inte att gå med vinst. Björn Wahlström krävde lönsamhet före 1989, annars hade gruvan inget existensberättigande. Industriminister Tage G Pettersson lovade att inte lämna Grängesberg i sticket. ***Men under en 10-årsperiod hade 27 000 jobb försvunnit i Bergslagen, det skulle inte bli lätt att finna nya jobb åt Grängesbergs, om det blev nedläggning.***

Regeringen frigjorde nu Grängesbergbolaget ur *SSAB* och lovade fortsatt drift till 1991. *Men plötsligt 10 mars, 1989 beslöt SSAB:s styrelse på ett telefonmöte, att det måste bli driftstopp i Grängesberg 31 december 1989, dock måste man fram till dess jobba för högtryck för att hinna leverera beställd malm. **Bara någon vecka före detta telefonmöte hade styrelsen för Grängesbergbolaget lagt fram en handlingsplan, där djupundersökningar gjorts, som visade på goda förutsättningar för fortsatt drift.*** Men detta nonchalerades av *SSAB:s* styrelse. Björn Wahlström ansåg nämligen att *SSAB* inte skulle syssla med gruvor utan hellre köpa malm billigare utifrån. På honom lyssnade den socialdemokratiska regeringen. I Grängesberg blev det stora demonstrationer med gruvarbetare från Dannemora och andra platser, över 5000 människor demonstrerade till ingen nytta.

Men hur gick för *LKAB*?

Under krisåren efter oljekrisen 1975 pumpade staten *in miljarder* där. *Förlusten i Grängesberg under samma period var bara 100 miljoner.* Det sades att det skulle vara svårare hitta ersättningsjobb uppe i Kiruna/Malmberget, därför offrades Grängesberg. Men enligt både Gruvettan och Gruvfyran uppe i Kiruna fanns förutsättningar för båda gruvfälten att finnas kvar. Från fackets sida menade man att tendensen märktes tydligt, ledningen med Björn Wahlström i spetsen hade bestämt sig för att alla järnmalmsgruvorna i Mellansverige skulle bort. Flera obehagliga utspel visade på detta och många knep hade tagits till för att räkna fram röda minussiffror för lönsamhet i Grängesberg.

Vid ett officiellt tillfälle efteråt tillfrågades Björn Wahlström om det verkligen var rätt att lägga ned Grängesberg. Svaret blev, att *"det är klart att förutsättningarna förändras med tiden, visar det sig vara ett felaktigt beslut, får man stoppa bomull i öronen och lägga benen på ryggen."*

Det var sagt med ironi, men svaret visar ändå vilket tonläge Björnligan använde.

Var det gamblers som fick makten i SSAB? (min anm).

Det visade sig senare att malmen tog slut i Europa, när Grängesbergsgruvan försvann.

Den som vill veta mer om den ca 1,9 miljarder år gamla grängesbergsmalmen, de olika malmfälten och hur malmen bildats osv rekommenderas varmt att läsa Geologiskt Forum nr 52/2006. Där finns bl a beskrivet en teori om att apatitjärnmalm kan ha bildats genom hydrotermal omvandling på liknande sätt som de jättelika kopparmalmer man nyligen funnit i Australien, en kopparmalm som även innehåller guld och uran. Det är därför som nu många utländska prospekteringsbolag lockats till Sverige, framför allt till Norrbotten.

Artikelförfattarna skriver vidare i sin artikel att den nuvarande ökningen av råvarupriserna kanske gör det lönsamt att bryta järnmalm i Bergslagen igen. Kanske är det dags att ånyo titta på Grängesberg. I Dannemora har man redan börjat med ny prospektering.

(Lilian Jakobsson)

Modell av ett av fartygen i Grängesbergsbolagets handelsflotta

I nästa nummer av Bergkristallen följer fortsättning med berättelse om, hur samhället Grängesberg gått vidare.